

SO'Z YASALISHNING ASOSIY USULLARI**Murodova Sug'diyona Hamdambek qizi****Ibraximova Mushtariy Marat qizi****Chirchiq davlat pedagogika universiteti****O'zbek tili adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabalari****murodovasugdiyona37@gmail.com****Turg'unpo'latov Diyorbek Ro'zमतamat o'g'li****Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti****O'zbek tilshunosligi kafedarasini o'qituvchisi****d.turgunpolatov@cspu.uz****<https://doi.org/10.5281/zenodo.19917039>****ANNOTATSIYA**

Ushbu ilmiy maqolada so'z yasashining nazariy asoslari, uning til tizimidagi o'rni hamda asosiy usullari batafsil yoritiladi. Affiksatsiya, kompozitsiya, qisqartirish, semantik, konversiya va fonetik usullar ilmiy manbalar asosida keng tahlil qilinadi. Shuningdek, so'z yasash jarayonining til taraqqiyotidagi o'rni va leksik boylikni oshirishdagi ahamiyati chuqur izohlanadi.

Kalit so'zlar: so'z yasashi, derivatsiya, affiksatsiya, kompozitsiya, semantik usul, konversiya, leksik boylik.

АННОТАЦИЯ

В статье подробно рассматриваются теоретические основы словообразования, его роль в языковой системе и основные способы образования слов. Анализируются аффиксация, словосложение, сокращение, семантический способ, конверсия и фонетические изменения. Особое внимание уделяется значению словообразования в развитии словарного состава языка.

Ключевые слова: словообразование, деривация, аффиксация, словосложение, конверсия, лексика

ANNOTATION

This article provides a comprehensive analysis of word formation, its role in the language system, and the main methods of forming words. It discusses affixation, compounding, abbreviation, semantic formation, conversion, and phonetic methods. Special attention is given to the importance of word formation in enriching vocabulary.

Keywords: word formation, derivation, affixation, compounding, conversion, vocabulary

Tilning leksik boyligi doimiy ravishda kengayib boradi va bu jarayonning asosiy mexanizmlaridan biri so'z yasashidir. So'z yasashi tilning ichki imkoniyatlariga asoslanib, yangi tushunchalarni ifodalash uchun xizmat qiladi. "So'z yasashi til taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri bo'lib, u jamiyat ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liq" (Rahmatullayev Sh., 2020).

Har qanday til rivoji yangi so'zlarning paydo bo'lishi bilan belgilanadi. Bu esa, o'z navbatida, so'z yasashi tizimining mukammalligiga bog'liq. Shu sababli mazkur mavzu tilshunoslikda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

So'z yasashining nazariy asoslari

So'z yasashi (derivatsiya) tilshunoslikning yangi leksik birliklar hosil qilish jarayonini o'rganuvchi bo'limidir. Bu jarayon mavjud morfemalar asosida yangi so'zlar yaratishni o'z

ichiga oladi. “So‘z yasalihi til tizimining dinamik xususiyatini aks ettiradi va uning rivojlanishini ta‘minlaydi” (Abduazizov A., 2016).

So‘z yasalihi quyidagi xususiyatlarga ega:

- tizimlilik (ma‘lum qonuniyatlarga asoslanadi),
- mahsuldorlik (yangi so‘zlar yaratish imkoniyati),
- ijtimoiylik (jamiyat ehtiyojiga bog‘liqlik).

So‘z yasalihi natijasida hosil bo‘lgan birliklar yangi tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi va nutq imkoniyatlarini kengaytiradi.

Affiksatsiya usuli

Affiksatsiya o‘zbek tilida eng keng tarqalgan va mahsuldor usullardan biri hisoblanadi. Bu usulda so‘z negiziga turli qo‘shimchalar qo‘shish orqali yangi so‘zlar hosil qilinadi. Masalan: kitob + xon → kitobxon, ish + siz → ishsiz, o‘qi + t + uvchi → o‘qituvchi.

“Affiksatsiya yordamida hosil qilingan so‘zlar tilning asosiy leksik qatlamini tashkil etadi” (Jamolxonov H., 2015).

Affikslar vazifasiga ko‘ra:

1. So‘z yasovchi qo‘shimchalar (yangi so‘z hosil qiladi)
2. Shakl yasovchi qo‘shimchalar (grammatik shakl hosil qiladi).

Affiksatsiya usuli tilning ichki resurslariga asoslanganligi sababli juda faol hisoblanadi.

Kompozitsiya (qo‘shma so‘zlar)

Kompozitsiya — ikki yoki undan ortiq mustaqil so‘zlarning birikishi orqali yangi so‘z hosil qilish usulidir. Masalan: temiryo‘l, qo‘lqop, oshxona. “Qo‘shma so‘zlar tilning obrazlilik va ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi” (Mahmudov N., 2019).

Kompozitsiya quyidagi turlarga bo‘linadi:

- to‘liq qo‘shilish (boshqarma, temiryo‘l)
- qisqartirilgan qo‘shilish
- juft so‘zlar (ota-ona, katta-kichik)

Bu usul yangi tushunchalarni ixcham va aniq ifodalash imkonini beradi.

Qisqartirish usuli

Qisqartirish usuli tilning zamonaviy rivojida muhim o‘rin tutadi. Bu usul orqali so‘zlar yoki so‘z birikmalari qisqartirilib, yangi birlik hosil qilinadi.

Masalan:

- OTM (oliy ta‘lim muassasasi)
- BMT (Birlashgan Millatlar Tashkiloti)
- YO‘LQ (yo‘l qurilishi)

“Qisqartmalar nutqni ixchamlashtirish va tezkor aloqa uchun xizmat qiladi” (Ne‘matov H., 2017).

Qisqartirish quyidagi shakllarda bo‘ladi: bosh harflar orqali, bo‘g‘inlar orqali, aralash shaklda bo‘ladi.

Semantik usul

Semantik usulda yangi so‘z shaklan o‘zgarmaydi, balki mavjud so‘z yangi ma‘no kasb etadi. Bu jarayon ko‘chma ma‘no hosil bo‘lishi bilan bog‘liq. Masalan: “qanot” (qush a‘zosi) → “samolyot qanoti”, “ildiz” → “muammoning ildizi”. “Semantik so‘z yasalihi tilning ichki imkoniyatlari asosida yuzaga keladi” (Yo‘ldoshev B., 2014). Bu usul tilning obrazlilik va ifoda imkoniyatlarini boyitadi.

Konversiya usuli

Konversiya — soʻz turkumining oʻzgarishi orqali yangi soʻz hosil qilishdir. Bu jarayonda soʻz shakli oʻzgarmaydi, lekin grammatik xususiyati oʻzgaradi. Masalan: “yaxshi” (sifat) → “yaxshi gapirdi” (ravish). “Konversiya tilning iqtisodiylik tamoyiliga asoslanadi” (Abduazizov A., 2016).

Fonetik usul

Fonetik usulda tovush oʻzgarishlari natijasida yangi soʻzlar hosil boʻladi. Bu usul kam mahsuldor boʻlsa-da, tarixiy jihatdan muhimdir. Masalan: tovush tushishi yoki almashishi orqali soʻz shaklining oʻzgarishi. Bu usul koʻproq tarixiy tilshunoslik doirasida oʻrganiladi.

Soʻz yasalishining til taraqqiyotidagi oʻrni

Soʻz yasalishi tilning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yangi ijtimoiy, ilmiy va texnologik tushunchalar aynan soʻz yasash orqali ifodalanadi. Masalan, zamonaviy terminologiya (internet, dasturchi, onlayn taʼlim) koʻpincha soʻz yasalish jarayonlari orqali shakllanadi. “Soʻz yasalishi tilning uzluksiz rivojlanishini taʼminlovchi asosiy mexanizmdir” (Rahmatullayev Sh., 2020).

Soʻz yasalishi tilning leksik boyligini kengaytiruvchi asosiy vositalardan biridir. Affiksatsiya, kompozitsiya, qisqartirish, semantik, konversiya va fonetik usullar orqali yangi soʻzlar hosil qilinadi. Bu jarayon tilning ichki imkoniyatlarini namoyon etadi va uning rivojlanishini taʼminlaydi. Shu sababli soʻz yasalishini chuqur oʻrganish tilshunoslikning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
2. Abduazizov A. Oʻzbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2016.
3. Neʼmatov H. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2017.
4. Mahmudov N. Til va nutq nazariyasi. – Toshkent: Maʼnaviyat nashriyoti, 2019.
5. Jamolxonov H. Fonetika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2015.
6. Yoʻldoshev B. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014.
7. Oʻzbek tilshunoslari jamoasi. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent: Oʻqituvchi nashriyoti, 2018.